

Dr Eugeniusz Wilkowski
Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego
w Chełmie

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW „SOLIDARNOŚCI” W LATACH 1980 - 1989 W ARCHIWUM PAŃSTWOWYM W ZAMOŚCIU

Obchody dwudziestopięciolecia „Solidarności” wpłynęły na wzrost zainteresowań problematyką tego potężnego ruchu społecznego. Fakt ten należy odczytywać pozytywnie. „Solidarność” powstała w wyniku protestów społecznych i choć formalnie pozostawała Związkiem, to jej rola i oddziaływanie daleko wykraczało poza te ramy. Od początku stała się ruchem społecznym i niespotykanym w przeszłości fenomenem, który jednych zachwycał, a innych zaskakiwał. Niezależnie od naszego stosunku do „Solidarności” musimy zauważyć, że stała się siłą, która zmieniła oblicze Polski. Przede wszystkim doprowadziła do naszego wybicia się na niepodległość i przeobrażenia znacznej części kontynentu, w wyniku czego Polska znalazła się w zupełnie innych strukturach międzynarodowych. Rola dziejowa „Solidarności” jest bezsporna. Stała się wielkim narodowym zrywem ku wolności. Czas, zatem najwyższy, by rozpocząć prace nad odtworzeniem jej historii.

Podjęta praca badawcza nad dwudziestopięcioletnim dziedzictwem tego ruchu dała pierwsze efekty. Powstały opracowania książkowe¹, artykuły, kalendaria², przyczynki, prace magisterskie. Teksty te dotyczą różnego zakresu zagadnień. Niestety, żadnego opracowania – nawet w formie artykułu – nie doczekała się dotąd „Solidarność” zamojska, i to zarówno NSZZ „Solidarność”, jak i NSZZ RI „Solidarność”. Jedynym tekstem dotyczącym tej problematyki

¹ W skali Regionu Lubelskiego powstały opracowania książkowe: Marcin Dąbrowski, *Lubelski lipiec 1980*, Lublin 2006; Eugeniusz Wilkowski, *Solidarność na ziemi chełmskiej w latach 1980-1989*, Chełm 2005; *Stąd ruszyła lawina... Region Środkowo-wschodni NSZZ „Solidarność” 1980-1989*, red. Piotr Paweł Gach, Lublin 2006.

² Marian Jagusiewicz, *Kalendarium Biłgorajskiej „Solidarności”*. *Kronika wydarzeń 1980-1990 rok. Część druga – lata 1982-1983*, Biłgoraj, 2004. Kalendarium to zawiera przede wszystkim wyciągi z akt Służby Bezpieczeństwa, zgromadzonych w Instytucie Pamięci Narodowej w Lublinie, a dotyczących działaczy „Solidarności” z Biłgoraja. Autor zamieścił także informacje z okresu internowania, nie podając jednak źródła pochodzenia, zdjęcia, pieśni śpiewane w Obozach dla Internowanych. W Kalendarium nie jest zachowana chronologia wydarzeń, nie podaje się też numerów kartek, z których cytowane są wybrane fragmenty akt SB.

jest artykuł Krzysztofa Czubary *Zamojska lista internowanych*, opublikowana na łamach „Archiwariusza Zamojskiego”³. Lista ta powstała przede wszystkim w oparciu o akta Prokuratury Wojewódzkiej w Zamościu, a będące w zbiorach Archiwum Państwowego w Zamościu. Zawiera ona jednak pewne nieścisłości. W 1991 r. ukazały się wspomnienia *Dziennik z internowania 1981-1982. Krasnystaw – Włodawa – Kwidzyna*, wydane w Bostonie⁴. Tekst ten jest w zasobach Archiwum.

Przy odtwarzaniu dziejów „Solidarności” opierać się musimy na źródłach. Należy podzielić je na materiały: archiwalne, wydawnictwa związkowe (biuletyny, serwisy informacyjne, pisma ulotne), dokumenty związkowe (protokoły, korespondencja Związku, listy członków itp.), wspomnienia i relacje działaczy Związku, źródła kościelne (kroniki parafii, ogłoszenia duszpasterskie) oraz prasę regionalną.

Podstawowym źródłem do odtwarzania historii „Solidarności” zamojskiej są materiały archiwalne. Przechowywane one są w dwóch archiwach państwowych. Akta operacyjne, śledcze i tzw. sprawy obiektowe Służby Bezpieczeństwa Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Zamościu zgromadzone są w Instytucie Pamięci Narodowej w Lublinie. Bez znajomości tych akt dziejów Związku nie da się odtworzyć. Nie są to jednak jedyne akta archiwalne dotyczące „Solidarności”, czego wiele osób – chcących zajmować się tą problematyką – nie wpisało w swoją świadomość. Również bardzo ważne materiały zachowane są w Archiwum Państwowym w Zamościu, przede wszystkim w Zespole Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Zamościu. Zespół ten liczy 1197 jednostek i dotyczy całego okresu istnienia KW PZPR w Zamościu. Prowadząc kwerendę przejrzałem ok. 100 jednostek, w których są informacje dotyczące Związku wprost, bądź odnoszące się do sytuacji społeczno-politycznej województwa zamojskiego tamtego okresu. Musimy pamiętać, że odtwarzając ruch „Solidarności” trzeba go postrzegać w określonych uwarunkowaniach historycznych, uwzględniających różne wymiary życia społecznego. „Solidarnościowych” zdarzeń nie można rozpatrywać w oderwaniu od ówczesnego kontekstu, tamtych realiów, wówczas występujących determinantów.

Jestem pierwszą osobą, która akta te przeglądała⁵. Na dzień dzisiejszy kwerendy nie zakończyłem, wiem jednak, że zapoznałem się z jednostkami „dającymi” najwięcej wiedzy o interesujących nas kwestiach. Jednostki te podzielić należy na pewne grupy: dotyczące sytuacji gospodarczej województwa, sytuacji społeczno - politycznej, informacji dotyczących duchowieństwa i ich relacji wobec „Solidarności”, opozycji politycznej (czytaj „Solidarności”, Konfederacja Polski Niepodległej w warunkach zamojskich – pomimo wszystko –

³ Krzysztof Czubara, *Zamojska lista internowanych*, w: „Archiwariusz Zamojski 2004”, Zamość 2004, s. 67-76.

⁴ Roman Górski, *Dziennik z internowania 1981 – 1982. Krasnystaw – Włodawa – Kwidzyna*, Boston 1991.

⁵ Dosłownie po dwie - trzy jednostki dotyczące stanu wojennego przejrzały osoby: Małgorzata Choma i Marcin Dąbrowski z Lublina.

ściśle była związana ze Związkiem), sytuacji w szkolnictwie, w rolnictwie, związkach zawodowych, protokoły z posiedzeń egzekutywy KW PZPR. Bardzo ważnym źródłem informacji są codziennie wysyłane teleksy z KW z Zamościa do KC PZPR w Warszawie. Są one zebrane w ok. 40 jednostkach, zawierających po ok. 500-600 kartek teleksowych, często składanych. Są jednostki, w których informacji dotyczących „Solidarności” jest sporo (głównie z teleksami), większość jednak jest takich, w których spośród 400-500 stron znajdujemy kilka interesujących nas dokumentów. Tak jest z jednostkami zawierającymi protokoły z posiedzeń Egzekutywy KW, informacji z pracy terenowej pracowników KW, wytycznych i zaleceń dla organizacji terenowych PZPR, czy organizacji młodzieżowych. Często jest tak, że tytuł jednostki nie wskazuje, że zawiera poszukiwane informacje, a wewnątrz znajdujemy je⁶.

Okres działania „Solidarności” w latach 1980-1989 podzielić należy na dwa podokresy: od powstania „Solidarności” do 13 grudnia 1981 roku i od 13 grudnia 1981 roku do ujawnienia podziemnych struktur Związku w pierwszych miesiącach 1989 r., lub – przyjmując inną terminologię – obrad „okrągłego stołu”, co w czasie jest prawie tożsame, a w przypadku „Solidarności” zamojskiej jest zbieżne. Obydwa okresy są niezwykle interesujące. Należy jednak pamiętać, że wstępując do „Solidarności” w 1980, czy 1981 roku, czyniło się to na fali masowych wstąpień. Pozostawanie jej wiernym po 13 grudnia, w kolejnych latach, wymagało już określonej postawy, która niosła wiele zagrożeń, do uwięzienia włącznie. Dlatego odtwarzanie tego okresu, wpisującego się w klasyczny nurt polskiego liberum conspiro, jest znacznie trudniejsze, ale wyjątkowo intrygujące. Zespół KW PZPR zawiera informacje dotyczące „Solidarności” od początku jej powstania do lata 1989 r. Nie jest tak, że w oparciu o te akta jesteśmy w stanie wiernie odtworzyć poszczególne działania Związku, jego struktury, ważniejsze przedsięwzięcia, myśli programowe. Do stworzenia takiego obrazu musimy wykorzystać, przy zastosowaniu właściwej krytyki, wszystkie zachowane źródła. W tym procesie odtwarzania jednak dokumentów PZPR nie można pominąć. Ewentualność taka byłaby wyrazem postawy ahistorycznej.

W przypadku „Solidarności” zamojskiej mało jest zachowanych dokumentów wytworzonych przez Związek, a te, które nie uległy zniszczeniu, dotyczą w dziewięćdziesięciu kilku procentach okresu do 13 grudnia. W Archiwum Zamojskim są następujące Zespoły posolidarnościowe (należy jednak pamiętać, iż są to zespoły jednotomowe): Zespół Wojewódzkiego Związku Spółdzielni

⁶ Przykładem może być jednostka: Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej APZ), KW PZPR w Zamościu, Informacje, oceny, analizy i sprawozdania dotyczące spraw rolnych 1983, 1984, 1985, sygn. 1/X/3, t. 6, nr 893, w której jest dokument opracowany w KC PZPR w 1986 r. *Informacja o aktualnej sytuacji społeczno-politycznej na wsi oraz w zakładach pracy i instytucjach gospodarki żywnościowej, przemysłu drzewnego, leśnictwa, ochrony środowiska i zasobów naturalnych*. W dokumencie tym jest analiza opozycji na wsi. Jednym z wymienianych nurtów jest opozycja związana z Kościołem i strukturami duszpasterstwa rolników. Dokument wymienia sześć „przodujących w tym (...) ośrodków” w skali kraju, a wśród nich spotkania duszpasterskie rolników w Diecezjalnym Domu Rekolekcyjnym w Łabuniach.

Mleczarskich w Zamościu. Komisja Zakładowa NSZZ „Solidarność” 1980, 1982, Zespół Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” w Zamościu⁷. Zespół Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w Zamościu, Zespół Wojewódzkiego Związku Spółdzielczości Pracy w Zamościu, Zespół Wojewódzkiej Spółdzielni Ogrodniczo-Pszczelarskiej w Zamościu. Związki zawodowe 1980, Zespół Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Ogrodniczo-Pszczelarskiej w Zamościu. Związki zawodowe 1981-1983, Zespół Przedsiębiorstwa Budownictwa Kolejowo-Drogowego w Biłgoraju. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” 1981, Zespół Przedsiębiorstwa Budownictwa Inżynieryjno-Drogowego w Biłgoraju. NSZZ „Solidarność” 1983-1990.

Zespół Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Mleczarskich w Zamościu. Komisja Zakładowa NSZZ „Solidarność” jest wyraźnie wybrakowany. Zachowało się zaledwie kilka dokumentów: zaświadczenie stałe nr 13/82 z dn. 08.01.1982 r. wystawione przez Prezesa Zarządu Spółdzielni dla jednego z pracowników Spółdzielni „na poruszanie się” po zakładzie, protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego z dn. 20.01.1981 r., pismo KZ NSZZ „Solidarność” do Zarządu Oddziału NSZZ „Solidarność” w Zamościu z 07.10.1981 r., pismo Zarządu Oddziału do Komisji Zakładowej, pięć deklaracji członkowskich NSZZ „Solidarność”, wykaz imienny członków NSZZ „Solidarność” przy Woj. Związku Spółdzielni Mleczarskich, ogłoszenie o powołaniu Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność”, ogłoszenie Komitetu Założycielskiego, plakat „Wolność dla więźniów za przekonania”, plakat „Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka”, trzy wycinki prasowe, sześciostroniowy tekst „Gniazdo wronie”, dotyczący stanu wojennego.

Zespół Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” w Zamościu 1980-1981 zawiera część wydanych w Zamościu biuletynów i informatorów. Zachowane są następujące numery „Zamojskiego Biuletynu Informacyjnego”: nr 1 z 27.11.1980 r., nr 2 z 08.12.1980 r., nr 3 z 20.12.1980 r., nr 1/4 z 15.01.1981 r., nr 2/5 z 24.01.1981 r., nr 3/6 z 03.02.1981 r., nr 4/7 z 08.02.1981 r., nr 5/8 z 16.02.1981 r., nr 6/9 z 24.02.1981 r., nr 7/10 z 03.03.1981 r., nr 8/11 z 11.03.1981 r. 5 i 21 marca ukazały się „Dodatki” do „Zamojskiego Biuletynu...” Znajdują się one w tym Zespole. Numery te zostały wydane na powielaczu. 25 maja ukazał się nr 9/12 wydany techniką sitodruku. W tej formie ukazały się jeszcze trzy numery, ostatni 25 czerwca. Numerów tych nie ma w archiwum⁸ Trzy pierwsze numery „Zamojskiego Biuletynu...” przygotowane zostały przez Alinę i Stanisława Boruckich, od numeru czwartego do szóstego w składzie redakcji był Roman Górski, numery siódmy i ósmy przygotowane zostały przy współpracy Heleny Polichy, a dziewiąty i dziesiąty przy wsparciu Mariana Pastuszaka. W stopce redakcyjnej numerów 12-15 nie podano osób tworzących skład redakcji. Od 9 sierpnia 1981 r. zaczął ukazywać

⁷ Obok Muzeum w Zamościu Archiwum Państwowe w Zamościu jest jedyną instytucją posiadającą część wydawnictw NSZZ „Solidarność” z 1980 i 1981 r.

⁸ Numery 9/12 i 12/15 są w zbiorach Muzeum w Zamościu. Numery 10/13 i 11/14 nie zachowały się. Szukać należy ich w zbiorach prywatnych.

się „Biuletyn Ziemi Zamojskiej „Solidarność”, redagowany przez zupełnie nowy skład redakcyjny. Kolejne numery ukazały się: nr 2 – 30 sierpnia, nr 3 – 4 października, i nr 4 – 15 listopada. W zbiorach archiwum jest nr 1 i nr 4⁹. W 1981 r. w Zamościu ukazały się cztery numery „Pisma Międzyzakładowej NSZZ „Solidarność” przy Muzeum Okręgowym i Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Zamościu”¹⁰, redagowanego przez Stanisława Boruckiego, Romana Górskiego i Waldemara Maziarczyka. W Archiwum zachował się jedynie nr 3 ze stronami 1-4 i 13-16. W Zamościu w 1981 r. ponadto ukazały się dwa numery „Wolnego Polaka”, wydawanego przez Społeczny Zamojski Komitet Obrony Prześladowanych za Przekonania. Pierwszy numer ukazał się 25 sierpnia (Komitet powstał w lipcu), a drugi 21 września. Pismo to jest w zbiorach Archiwum, a także Muzeum. Wszystkie wydawnictwa Związku są nieocenionym źródłem przy odtwarzaniu historii „Solidarności”. Przytaczają szereg faktów, ale przede wszystkim pozwalają na rekonstrukcję dyskusji programowych, oblicza ideowego Związku w Zamościu, co przy opracowaniu monograficznym musi zostać zrekonstruowane.

Zespół Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” przy Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w Zamościu jest najbardziej okazałym z zachowanych, a zgromadzonych w Archiwum, Zespołem posolidarnościowym. Dokumentowanie pracy tej Komisji Zakładowej było bardzo niedokładnie prowadzone, a być może – czego nie można wykluczyć – akta te później zostały wybrakowane. Zawiera kilka teczek. W teźce „Ordynacja wyborcza” są m.in. dokumenty: projekt ordynacji wyborczej NSZZ „Solidarność” do władz regionalnych w Lublinie, pismo Zarządu Regionu Środkowo-wschodniego do Komisji Zakładowej przy PGKiM w Zamościu, informacja o budowie domków jednorodzinnych w Zamościu, protokół ze spotkania przedstawicieli KZ z dyrekcją z 09.03.1981 r. (trzy egz.). W teźce „Sprawy organizacyjne” są dokumenty: wykazy członków z poszczególnych zakładów wchodzących w skład Przedsiębiorstwa, wyciąg z protokołu z zebrania wyborczego, pismo Zarządu Oddziału NSZZ „Solidarność” Regionu Środkowo-wschodniego do KZ, postulaty strajkowe z Bydgoszczy, protokoły Komisji Skrutacyjnej z wyborów do KZ, protokoły z zebrań (3 egz.), karty do głosowania. W teźce „Deklaracje”: apel *Do byłych więźniów politycznych z grudnia 1989 r.*, *Odezwa do mieszkańców Ziemi Zamojskiej, żołnierzy Wojska Polskiego i kombatanów II wojny światowej, członków NSZZ „Solidarność” i NSZZ RI „Solidarność”* żądająca rozwiązania SB (brak daty – prawdopodobnie z 1989 r., 3 egz.), niewypełnione deklaracje, zawiadomienia o zebraniu członków NSZZ „Solidarność”, listy – niewypełnione – ofiarodawców wpłat na fundusz p. Premiera Mazowieckiego. W teźce „Sprawy płacowe”: kilka dokumentów dotyczących spraw płacowych, w tym korespondencja w tej sprawie pomiędzy dyrektorem a Komisją zakładową, regulaminy premiowania pracowników na stanowiskach robotniczych, Regulamin zasad tworzenia i gospodarowania funduszem mistrza w WPGKiM. W teźce „Zasiłki statutowe” zachowane są druki o otwarciu ra-

⁹ Wszystkie numery tego „Biuletynu...” są w zbiorach Muzeum w Zamościu.

¹⁰ Wszystkie numery tego pisma są w zbiorach Muzeum w Zamościu.

chunku w NBP, uchwały upoważniające do składania podpisów, pięć opasek biało – czerwonych. W teczce „Sprawy mieszkań” są wnioski Komisji Zakładowej o przydział mieszkań i korespondencja z tym związana (25 pism). W teczce „Pisma wychodzące” zachowane są cztery pisma KZ z 1981 r. W teczce „Sprawy różne” jest zarządzenie dyrektora w sprawie odsprzedaży pracownikom materiałów, pismo Wojewody Zamojskiego w sprawie rozpowszechniania nielegalnych publikacji, pismo Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej, zaproszenie na zebranie Oddziałowe Organizacji Partyjnej, pismo w sprawie powołania Komisji d/s. rozpatrywania wniosków racjonalizatorskich. W teczce „Sprawy do rozpatrzenia” jest plakat „Grudzień 1970”, dwie kartki z odręcznymi notatkami. Ponadto sąteczki: „Sprawy socjalne”, „Materiały i informacje z tablicy ogłoszeń”, „Sprawy osobowe”, „Książka korespondencji” – zawierająca zaledwie dwadzieścia parę wpisów, „Biuletyny, informatory NSZZ „Solidarność” z 1981 r. W tej teczce jest kilka plakatów z 1981 r., tekst *Żeby Polska była Polską*, numery 5/8 i 7/10 „Zamojskiego Biuletynu Informacyjnego”, ponadto telex z marca 1981 r. i kilka egzemplarzy „Informatora...” z Lublina.

Zachowanych jest kilka interesujących dokumentów Komisji Zakładowej z lat 1980-1981 przy Zespole Wojewódzkiego Związku Spółdzielczości Pracy w Zamościu. Dotyczą one spraw socjalnych pracowników, ale także strategii Związku, dostępu do nie fałszowanych informacji, przygotowań do strajku z marca 1981 roku¹¹. Podobnie jest z Zespołem Wojewódzkiego Związku Spółdzielni Ogrodniczo-Pszczelarskiej w Zamościu. Związki zawodowe 1981-1983, czy też w Zespole Wojewódzkiej Spółdzielni Ogrodniczo-Pszczelarskiej w Zamościu. Związki zawodowe 1980. Szereg ważnych dokumentów zachowanych jest w Zespole Przedsiębiorstwa Budownictwa Kolejowo-Drogowego w Biłgoraju. Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” 1981. Zespół zawiera dokumenty od stycznia 1981 r. do sierpnia 1981 r. Zachowane dokumenty dotyczą przede wszystkim spraw socjalnych i korespondencji prowadzonej przez Komisję Zakładową z dyrektorem przedsiębiorstwa. Kilka dokumentów dotyczących NSZZ „Solidarność” jest w Zespole Przedsiębiorstwa Budownictwa Inżynieryjno-Drogowego w Biłgoraju. NSZZ „Solidarność” 1983-1990.

Niestety, NSZZ RI „Solidarności” Rolników Indywidualnych nie wydawał żadnego biuletynu, jedyne dwa zachowane dokumenty tego Związku sprzed 13 grudnia są w zbiorach Muzeum w Zamościu¹². Nie jest znany los dokumentów Wojewódzkiego Komitetu Założycielskiego NSZZ RI „Solidarność”, nie wiemy też jakie dokumenty na tym poziomie Związku powstały. Najprawdopodobniej – po przejściu 13 grudnia 1981 r. przez Służbę Bezpieczeństwa – zostały zniszczone. Podobny los spotkał dokumentację Gminnych Komitetów NSZZ RI „Solidarność”¹³. W nocy 13 grudnia przejęte zostały dokumenty

¹¹ APZ, Wojewódzki Związek Spółdzielni Pracy w Zamościu, NSZZ „Solidarność” 1980-81, sygn. 97, b. p.

¹² Komunikat Wojewódzkiego Komitetu Strajkowego NSZZ RI „Solidarność” z dnia 5 XII 1981 r. i Postulaty WKS NSZZ RI „Solidarność” w Zamościu.

¹³ Do sekretarza Komitetu Gminnego NSZZ RI „Solidarność” jednej z dobrze zorganizowanej gmin hrubieszowskich pod koniec grudnia 1981 r. przybył funkcjonariusz SB i

Zarządu Oddziału NSZZ „Solidarność” i także zniszczone. Nie znam klucza, który pozwolił uratować te dokumenty Komisji Zakładowych, które są w zasobach Archiwum w Zamościu. Na szczególną uwagę zasługują dokumenty Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” przy Zamojskich Fabrykach Mebli, a będące w zbiorach prywatnych¹⁴. W Archiwum nie ma żadnych dokumentów „Solidarności” podziemnej¹⁵. W latach solidarnościowego liberum conspiro na terenie województwa zamojskiego były dwa ośrodki wydawania „bibuły”: w Tomaszowie – Informator „Solidarność” Roztocze”, jako pismo Tymczasowej Międzyzakładowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”, wydawany przez grupę skupioną wokół Adama Kozaczyńskiego w latach 1983-1989 i w Komarowie – „Informator NSZZ „Solidarność” i NSZZ RI „Solidarność” Ziemi Zamojskiej – Roztocza”, wydawany przez osoby skupione wokół Wiesława Lipko w latach 1984-1989¹⁶. Należy także odnotować próby wydawania podziemnych ulotek w Zamościu¹⁷, a na początku stanu wojennego w Biłgoraju¹⁸.

Innym rodzajem źródeł są artykuły dotyczące Związku, a zamieszczone na łamach „Tygodnika Zamojskiego”, będącego także w zbiorach Archiwum, i „Wspólnej Pracy”, wydawanej w Zamojskich Fabrykach Mebli. „Tygodnik Zamojski” konsekwentnie, od początku powstania „Solidarności”, był przeciwny temu ruchowi społecznemu. Pierwszy tekst dotyczący jego powstania ukazał się dopiero 5 września 1980 r. i dotyczył omówienia porozumień ze Szczecina i Gdańska, z podkreśleniem, że nowe związki będą „przestrzegać zasad określonych w konstytucji PRL”¹⁹. Na uwagę zasługuje rezolucja środowiska części dziennikarskiego Lublina, Zamościa, Białej Podlaskiej i Chełma, którzy spotkali się 19 września 1980 r. w Lublinie. Dziennikarze ci podnoszą, że w miesiącach lipiec - sierpień w regionie lubelskim w ponad stu zakładach pracy robotnicy strajkowali. *W tych dniach nie dane nam było – podnosili dziennikarze – o czym dziś mówimy z goryczą, przedstawić pełnego obrazu wydarzeń, ani wy-*

zażądał dokumentów tegoż Komitetu. Sekretarz gminnej organizacji związkowej lojalnie przekazał, zamiast schować je. Tak było w szeregu przypadków. W ten sposób przekazywana była SB także dokumentacja kół Związku.

¹⁴ Są one w zbiorach Marka Splewińskiego, przewodniczącego Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” przy Zamojskich Fabrykach Mebli w 1981 r.

¹⁵ Nie ma też ich w zbiorach Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Zamościu (byłej Wojewódzkiej), ani w Muzeum Zamojskim. Są one – jako pojedyncze egzemplarze, w najlepszym przypadku po kilka – w zbiorach prywatnych (np. Henryka Kąkola, Adama Kozaczyńskiego, ks. Waldemara Jońca, Eugeniusza Wilkowskiego).

¹⁶ „Informator...” powielany był głównie przez Bronisława Greszatę z Komarowa i Henryka Kąkola z Kol. Wolica Brzozowa.

¹⁷ Jedną z takich prób była podjęta przez Jerzego Polańskiego-Tarnawę. Pod takim zarzutem został tymczasowo aresztowany w 1985 r.

¹⁸ 26 lutego 1982 r. za wykonanie i kolportowanie ulotek Izba Wojskowa Sądu Najwyższego w Warszawie wydała wyroki skazujące Cz. Kapronia i M. Kutryna, por. APZ, KW PZPR, Informacje o stanie bezpieczeństwa i porządku publicznego 1980, 1981, 1982, 1983, sygn. 1/XI/5, t. 6, nr 963, k. 59.

¹⁹ *Omówienie porozumień. Protokół ustaleń w sprawie wniosków i postulatów Międzyzakładowych Komitetów Strajkowych z Komisjami Rządowymi w Szczecinie i Gdańsku*, „Tygodnik Zamojski” nr 36 (42) z 05.09.1980, s. 2.

razić swego stanowiska do nich. Dlatego dzisiaj dopiero, choć zbyt późno – czego mamy pełną świadomość – wyrażamy głęboki szacunek robotnikom naszego regionu²⁰. Jest to w zasadzie jeden z nielicznych tekstów przychylnych Związkowi. Wkrótce pojawił się tekst nieprzychylny „Solidarności” w związku z jej rejestracją²¹, i tak już było do 13 grudnia. Na łamach Tygodnika Zamojskiego o „Solidarności” w sumie jest bardzo mało tekstów. Natomiast należy zwrócić uwagę na fotoreportaż, autorstwa Kazimierza Bichlera. Były one wyraźnie krytyczne wobec tamtej rzeczywistości.

Zupełnie inny profil pisma przyjęła „Wspólna Praca”, wydawana dwa razy w miesiącu. Od numeru 20 (173) z 25.10.1980 r. pismo wyraźnie opowiedziało się po stronie przemian i każdy kolejny numer przynosił ważne informacje dotyczące Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” przy ZFM. Część tekstów dotyczy ogólnej sytuacji w Związku. W oparciu o te teksty możemy odtworzyć dzieje „Solidarności” w zakładzie od strajku wrześniowego, zorganizowanego w dniach 10 - 11 września²². W Archiwum nie ma wszystkich numerów tego pisma²³, są one natomiast – z wyjątkiem numerów październikowych i numeru grudniowego 1981 r. – w zbiorach Miejsko-Powiatowej Biblioteki w Zamościu. Trzy ostatnie numery sprzed 13 grudnia mogą być wyłącznie w zbiorach prywatnych, żadna instytucja publiczna w Zamościu nie posiada ich. „Wspólna Praca” 16 lutego 1982 r. „ze względu na szczególnie antysocjalistyczny i antypaństwowy charakter” decyzja dyrektora ZFM została zlikwidowana, a na wniosek Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk została wykreślona z rejestru czasopism²⁴. Dziennikarze Przemko Maria Grafczyński i Leszek Ćwik zostali internowani, a następnie usunięci z zawodu. Podobnie zostali potraktowani: Ewa Cieplińska-Grafczyńska, Wojciech Niewiadomski z „Wspólnej Pracy”, Bogdan Pardus z „Kuriera Lubelskiego”, Jerzy Rachwald i Kazimierz Bichler z „Tygodnika Zamojskiego”. Jerzy Rachwald został internowany.

Bardzo ostrożnie podchodzić należy do relacji działaczy Związku spisujących dzisiaj, czyli dwadzieścia parę lat po zaistnieniu określonych zdarzeń. Przykładem nakazującym odpowiednią krytykę źródła niech będzie relacja jednego z działaczy z terenu gminy Trzeszczany²⁵, który podaje, że zebranie

²⁰ *Głos dziennikarzy*, „Tygodnik Zamojski” nr 39 (45) z 26.09.1980, s. 2.

²¹ Stefan Kurecki, *Wokół „Solidarności”*, „Tygodnik Zamojski” nr 45 (51) z 07.11.1980, s. 11.

²² Przemko Maria Grafczyński, *Nowe idee, chociaż się potyka*, „Wspólna Praca”, nr 20 (173) z 25.10.1980, s. 1.

²³ Z 1980 r. w Archiwum są numery: 17 (170) z 01.09, 18 (171) z 20.09, 20 (173) z 25.10.1980, 23 (176) z 10.12, 24 (177) z 25.12, w teście „Duplikaty” jest nr 22 (175) z 25.11 z 1981 r. są numery: 1 (178) z 15.01, 2(179) z 30.01, 3 (180) z 15.02, 6 (183) z 30.03, 7 (184) z 15.04, 8 (185) z 30.04, 9 (186) z 15.05, 10 (187) z 30.05, 11-12(188-189) z 15.06, 13 (190) z 30.06, 14 (191) z 15.07, 15 (192) z 30.07, 17 (194) z 30.08, 18 (195) z 15.09, 19 (196) z 30.09, 20 (197) z 15.10, 21 (198) z 30.10.

²⁴ APZ, KW PZPR, Informacje dotyczące środków masowego przekazu 1981-1982, 1983, 1985, sygn. 1/VIII/6, t. 4, nr 803. Sytuacja społeczno-polityczna Zamojszczyzny, k. 77.

²⁵ Jest to relacja Zygmunta Kuryjaka, a znajduje się w zbiorach Biura Senatorskiego senatora Jerzego Chrościkowskiego, przy ul. Bazylińskiej w Zamościu.

założycielskie „Solidarności” Wiejskiej zwołał 25 października 1980 r. Informacja ta nie znajduje potwierdzenia w materiałach archiwalnych, zarówno z Zespołu KW PZPR²⁶, jak i Instytutu Pamięci Narodowej z Lublina. Pierwsze zebranie „Solidarności” Wiejskiej na terenie województwa zamojskiego odbyło się 30 października 1980 r. w Stefankowicach, na którym zresztą koła „Solidarności” nie powołano. Prowadziła je osoba przybyła najprawdopodobniej z Gdańska, a na pewno z zewnątrz. Tego samego dnia zebranie założycielskie odbyło się w Łabuniach. Na czele Komitetu Założycielskiego stanął członek ZSL. Służba Bezpieczeństwa natychmiast przeprowadziła z nim rozmowę *profilaktyczno-ostrzegawczą*. Osoba ta wycofała się²⁷. Nie zweryfikowana jednak relacja z terenu gminy Trzeszczany posłużyła do tworzenia kalendarium struktur „Solidarności” RI na terenie województwa²⁸, wedle którego pierwsze koło „Solidarności” Wiejskiej powstało w Trzeszczanach. W zbiorach Archiwum jest relacja Marii Matuszewskiej²⁹, a także wspomnienia z okresu internowania Grzegorza Wnuka.

Do czasu powstania „Solidarności” na terenie województwa zamojskiego jedyną niezależną siłą był kościół rzymskokatolicki. Dlatego też z taką skrupulatnością był kontrolowany. W Zespole KW PZPR są trzy jednostki dotyczące tego Kościoła z interesującego nas tu okresu. Władze „zaniepokojone” były: budownictwem sakralnym, skalą powołań do życia konsekrowanego, ruchem oazowym, rozwojem ruchu pielgrzymkowego, rozwojem duszpasterstwem różnych stanów, w tym głównie duszpasterstwa rolników, katechizacja młodzieży. 11 lutego 1982 r. Zastępca Wydziału Organizacyjnego KC PZPR skierował faksem do I sekretarza KW PZPR dyrektywę: *Prosimy – niezależnie od sygnałów o negatywnych wystąpieniach i działaniach kleru, które powinny być przekazywane jak dotychczas, bieżąco – opracowywać cotygodniowe informacje o zachowaniach kleru w waszym województwie (...) Informacje te prosimy przekazywać w każdy czwartek (...) Oceny te powinny w szczególności zawierać przykłady wypowiedzi wymierzonych przeciwko działaniom władzy i warunkom stanu wojennego, prowadzącym tym samym do podniecania zaniepokojenia społecznego, a także przykłady różnorodnych działań organizacyjnych kleru i środowisk z nim związanych m.in. zbiórek na rzecz internowanych, działań wśród młodzieży szkolnej, akcji zawieszania krzyży itp.*³⁰. Dyrektywa ta w warunkach Zamościa była bardzo skrupulatnie przestrzegana. Informacje o duchownych zbierane były przez Wydział IV Służby Bezpieczeństwa i przez

²⁶ APZ, KW PZPR, Informacje z KW wysłane do KC PZPR 3 I - 30 XII 1980, sygn. 1/VI/2, t. 15, nr 384. Teleks nr 154 z 31 października 1980 r., k. 151.

²⁷ Ibidem, k. 151.

²⁸ Antoni Skura, Agnieszka Wiatrzyk, *Kalendarium tworzenia się struktur „Solidarności” rolniczej w gminach w Polsce południowo-wschodniej* w: Biuletyn Informacyjny Rady Regionalnej NSZZ RI „Solidarność” w Zamościu. Wydanie specjalne, styczeń 2007, s. 10.

²⁹ APZ, Akta osób i rodzin, Akta Marii Matuszewskiej, Relacja Marii Matuszewskiej „Solidarność” 80/81 w Zamościu.

³⁰ APZ, KW PZPR, Wydział Organizacyjny, Informacje dotyczące kleru 1978-1979, 1980, 1981-1982, 1983, sygn. 1/XI/9, t. 2, nr 987, k. 160.

Wydział d/s. Wyznań Urzędu Wojewódzkiego. Zawartość zachowanych jednostek w archiwum jest „fragmentem” pracy tych instytucji. Odnajdujemy w nich szereg nazwisk niepokornych kapłanów, w tym z Biłgoraja, Tomaszowa, Zamościa, Hrubieszowa i innych parafii. Solą w oku ówczesnej władzy byli O. O. Redemptoryści *Począwszy od grudnia 1981 roku do chwili obecnej* (1984 r. – E.W) w kościele „św. Mikołaja” w Zamościu odbywają się nabożeństwa w intencji Ojczyzny z udziałem b. działaczy „Solidarności”, którzy zachowują się w sposób prowokacyjny³¹. Z wielkim niepokojem władza patrzyła na rozbudowujące się struktury *Duszpasterskich Wspólnot Rolników* i na fakt, że w nich skupiają się” działacze „Solidarności, w tym również „b. ekstrema”. Kuratorium Oświaty i Wychowania w Zamościu w 1985 r. zostało zobligowane do dokonania oceny *zagrożeń świeckości szkoły poprzez ortodoksyjną część kleru i nietolerancyjną działalność osób świeckich*³². Informacje dotyczące Kościoła rzymskokatolickiego zawarte są np. w jednostce dotyczącej organów wymiaru sprawiedliwości. W jednym z dokumentów z 1981 r. tej jednostki czytamy: *Kurie biskupie* (Lubelska i Lubaczowska – E. W) *wzmogły presję na budownictwo sakralne oraz usztywniły swoje stanowiska w wielu sprawach wykorzystując ekstremalną sytuację polityczną*³³. Wydział d/s. Wyznań skarżył się, że Kościół opowiedział się po stronie „Solidarności”, w tym „Solidarności” Wiejskiej i prawie rolników do zrzeszania się w związkach zawodowych. Wskazywał na przypadki przypinania do sutanny, przez księży wikariuszy, znaczków „Solidarności”, czy też umieszczania przez kapłana artykułów na łamach „Zamojskiego Biuletynu Informacyjnego”. Powstanie „Solidarności” doprowadziło do sakralizacji życia społecznego. Przejawem tego – według Wydziału – było *zawieszanie krzyży w szkołach i zakładach pracy, wchodzenie z nabożeństwami do budynków użyteczności publicznej: remiz, domów ludowych, punktów katechetycznych czy domów prywatnych*³⁴. W aktach tych natrafiamy także na charakterystyki działalności Zrzeszenia Katolików „Caritas”, Stowarzyszenia PAX, Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego. To są oczywiście przykłady informacji zawarte w tych dokumentach.

W jednostce „Informacje ogólne o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa 28 I - 15 XII 1980 r.” znajduje się dokument „*Program zabezpieczający realizację zadań efektywnościowych zawartych w liście I Sekretarza KC PZPR tow. E. Gierka skierowanego do Egzekutywy KW PZPR w Zamościu z czerwca 1980 r.*”³⁵, w którym jest analiza sytuacji gospodarczej województwa. Wyraźnie podkreśla się braki w zaopatrzeniu wsi: brak części zamiennych do maszyn, głównie żniwnych i zbierających pasze, brak środków ochrony roślin, opóźnienia w dostawach nawozów mineralnych, brak koncentratów paszo-

³¹ APZ, KW PZPR, Informacje dotyczące kleru 1984, 1985, sygn. 1/XI/9, t. 3, nr 988, k. 1.

³² Ibidem, k. 17.

³³ APZ, KW PZPR, Informacje dotyczące organów wymiaru sprawiedliwości, kontroli, porządku publicznego i kleru 1981, sygn. 1/XI/6, t. 4a, nr 970. Kościół – problemy wyznaniowe z 1981 r., k. 122.

³⁴ Ibidem, k. 124.

³⁵ APZ, KW PZPR, Informacje ogólne o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa 28 I - 15 XII 1980, sygn. 1/IX/3, t. 4, nr 832.

wych, dodatków mineralnych do sporządzania mieszanek paszowych, poważne braki w dostawach węgla. W przemyśle pogłębiały się dysproporcje pomiędzy płacami (wzrost o 4,1%), a wydajnością pracy (spadek o 2,5%). Braki w dostawach surowców, bądź produktów, naruszały „rytmikę produkcji”. Notowany był wysoki czas nieprzepracowany z *przyczyn techniczno-organizacyjnych* i stale rosnąca skala godzin nadliczbowych. Wyraźnie podkreślano *niskie wykonanie planu w budownictwie* i nie rozpoczynanie *nowych zadań inwestycyjnych*³⁶. Według NBP O/Zamość źródła tych „nieprawidłowości” należy szukać w niedostatecznym zaopatrzeniu, w złej organizacji produkcji, braku dyscypliny i w niegospodarności. W I półroczu 1980 r. Wyraźnie obniżyło się tempo przyrostu zasobów pieniężnych ludności, na sile przybierało wyższe tempo wydatków. Sytuacja gospodarcza województwa była przedmiotem obrad Egzekutywy KW PZPR. Podjęte zostały działania – jak podkreślono w dokumencie – *dla utrzymania równowagi pieniężno-rynkowej*³⁷. Władze województwa, jak można przypuszczać, były raczej świadome stanu gospodarczego. Wypracowane zostało szereg przedsięwzięć. Miały one jednak charakter łagodzący, a nie systemowy (m.in. poprawa wydajności pracy, poprawy jakości produkcji, oszczędność materiałów, energii). Powołany został Wojewódzki Komitet Upowszechniania Oszczędności. Postulowano, aby fundusze premieowe przenosić na lokaty bankowe. Dyrektorzy O/Woj. NBP i BGŻ otrzymali dyrektywy, aby swoimi działaniami doprowadzili do wzrostu wkładów oszczędnościowych. Dyrektorom zakładów pracy nakazano, aby wzrost zatrudnienia nie przekraczał zaplanowanego.

W tej jednostce archiwalnej jest zachowanych szereg dokumentów NBP O/Zamość, informujących o sytuacji pieniężno-rynkowej województwa 1980 r. W archiwum są jednostki informujące o tejże sytuacji w 1981 r. i kolejnych latach. Dwa banki – Oddziały Wojewódzkie NBP i BGŻ – każdego kwartału zdawały sprawozdania dotyczące stanu gospodarczego województwa.

Należy zwrócić uwagę na jednostki „Informacje o pracy związków zawodowych”, szczególnie z lat 1980-1981. Znajdziemy w nich ważne informacje dotyczące początków „Solidarności” na terenie województwa. Wedle tego źródła do 11 listopada 1980 r. „Solidarność” funkcjonowała już w 29 zakładach, w tym największych. Do nowego związku wstąpiło ponad 7 tys. osób, na 16 tys. zatrudnionych w nich³⁸. W Spółdzielni Kółek Rolniczych we Frampolu, na 54 osoby zatrudnione, do NSZZ „Solidarność” wstąpili wszyscy w *tym całą POP licząca 10 członków*³⁹. Kolejny raz pojawia się informacja, że pierwsze zebranie „Solidarności” Wiejskiej odbyło się 30 października 1980 r. w Stefanowicach *inspirowane z zewnątrz*. Na dzień 11 listopada koło „Solidarności” Wiejskiej założone zostało w Jankach, gm. Hrubieszów, skupiające 30 rolni-

³⁶ Ibidem, k. 413.

³⁷ Ibidem, k. 415.

³⁸ APZ, KW PZPR, Informacje o pracy związków zawodowych 1979-1980, sygn. 1/VII/10, t. 3, nr 685. Teleks nr 166 z 11.11.1980 r. z KW PZPR w Zamościu do KC PZPR, Wydział Organizacyjny, k. 293.

³⁹ Ibidem, k. 293.

ków⁴⁰, a Komitety Założycielskie powołane zostały w Stefankowicach i Kułakowicach III. Bardzo cenny dokument *Informacje o przebiegu kampanii wyborczej i aktualnej sytuacji w ogniwach związków zawodowych z marca 1981 r.* znajduje się w jednostce „Informacje dotyczące związków zawodowych 1981-1982”⁴¹. Znajdujemy w nim wykaz kół, wówczas już NSZZ RI „Solidarność” (dane z 27 marca), z terenu całego województwa. Niestety, jednostki zawierające informacje o związkach zawodowych nie zawierają takiego wykazu z jesieni 1981 r. Pod koniec marca 1981 r. do gmin najlepiej „zorganizowanych” należały: Hrubieszów – 14 kół, Żółkiewka – 14 kół, Grabowiec – 12 kół, Krynice – 12 kół, Skierbieszów – 9 kół, Trzeszczany – 9 kół, Uchanie – 8 kół, Adamów – 7 kół, Miączyn – 6 kół, Biłgoraj – 6 kół, Tarnogród – 6 kół, Turobin – 6 kół (na terenie tej gminy była „Solidarność” Chłopska), Komarów – 5 kół, Frampol – 3 koła, Łabunie – 3 koła, Zamość – 3 koła, Goraj – 3 koła, Izbica – 3 koła, Zwierzyniec – 3 koła, Horodło – 3 koła⁴². NSZZ RI „Solidarność” i „Solidarność” Chłopska działały już na terenie 24 gmin, w 143 kołach, liczyły 4835 członków⁴³. W marcu 1981 r. do NSZZ „Solidarność” należało 53,3% pracowników „gospodarki uspołecznionej”, do związków branżowych – 41,1 %, do związków autonomicznych – 3,2%, a nie zrzeszonych było 2,3%⁴⁴. W rozbiciu na działy gospodarki przynależność do NSZZ „Solidarność” kształtowała się następująco: w przemyśle – 67,3%, w budownictwie – 70,5%, w rolnictwie i leśnictwie – 37,2%, w handlu – 25,9%, w gospodarce komunalnej – 73,7%, w transporcie – 56,2%, w opiece zdrowotnej – 77,3%, w oświacie – 26,7%, w urzędach i instytucjach – 31,5%, w spółdzielczości rolniczej (Gminne Spółdzielnie, Spółdzielnie Kółek Rolniczych, Spółdzielniach Ogrodniczych) – 31,5%⁴⁵. W Zakładzie Napraw i Mechanizacji Rolnictwa w Nieledwi do NSZZ „Solidarność” należało 100% zatrudnionych, podobnie było w Spółdzielni Galanterii Skórzanej w Żółkiewce i Browarze Zwierzyniec. W Zakładzie Aparatury Mleczarskiej „Spomasz” w Zamościu do NSZZ „Solidarność” należało 98,2% zatrudnionych, w Spółdzielni Inwalidów im. 22 Lipca w Hrubieszowie – 93,0% zatrudnionych, w Zamojskiej Fabryce Mebli – 84,5% zatrudnionych, w Zakładzie Energetycznym Zamość – 83,6%, w Chłodni Zamość – 83,7%, w Biłgorajskich Zakładach Napraw Samochodowych – 82,6%⁴⁶.

Należy zwrócić uwagę na jednostki zawierające teleksy, codziennie wysyłane z KW do KC PZPR, a przekazujące informacje z terenu województwa. W przekazach tych jest dużo informacji dotyczących „pracy partyjnej”, opinii „aktywu” PZPR, stanowisk i uchwał Egzekutywy KW, oceny wydarzeń dokonywanych przez pracowników „aparatu partyjnego”, niemniej jest to bardzo waż-

⁴⁰ W tej miejscowości mieszka jeden z czołowych działaczy NSZZ RI „Solidarność” woj. zamojskiego, Kazimierz Zamościński.

⁴¹ APZ, KW PZPR, Informacje dotyczące związków zawodowych 1981-1982, sygn. 1/VII/10, t. 4, nr 686, k. 1-141.

⁴² Ibidem, k. 56-88.

⁴³ Ibidem, k. 7.

⁴⁴ Ibidem, k. 2.

⁴⁵ Ibidem, k. 3.

⁴⁶ Ibidem, k. 3.

ne źródło do rekonstrukcji procesów społecznych tamtego okresu. Język tych dokumentów jest specyficzny, nasycony ideologią, ale pod tą warstwą kryje się strumień informacji o tamtym okresie. Zilustruję przykładami. 6 czerwca 1980 r., trzy godziny po uroczystych Mszach św. i procesjach podczas Bożego Ciała, teleksowano z Zamościa, iż sześciu księży podjęło w kazaniach w sposób tendencyjny tematykę polityczną, krytykując między innymi pracę w święta i w dni świąteczne⁴⁷. Informację tę przygotowała Służba Bezpieczeństwa, Wydział d/s. Wyznań Urzędu Wojewódzkiego, albo też została ona wspólnie przez te dwie instytucje przygotowana. Czy tylko sześciu kapłanów tego dnia było „niepokornych”? Informację do Warszawy trzeba było jak najszybciej przygotować, a taką ilość zdołano już udokumentować. Z tej samej jednostki dowiadujemy się, że 16 lipca w Zakładzie WSK w Tomaszowie, zatrudniającym 716 osób, na Wydziale Narzędziowni był strajk. W tamtej terminologii nie było jeszcze strajków, przekazywano więc o „prześcieju w pracy”, o tym, że *pracownicy odmówili podjęcia pracy*⁴⁸. W teleksie tłumaczono, że przyczyną strajku były „kwestie płacowe”, o związku tego strajku ze Świdnikiem nie wspomniano. Z kolejnych teleksów dowiadujemy się o strajkach w sierpniu, we wrześniu i październiku. Nie były one masowe, ale objęły szereg zakładów, powstawały pierwsze Komitety Strajkowe.

Zakres strajków w Lublinie i na Lubelszczyźnie w lipcu 1980 r. znany jest dzięki badaniom Marcina Dąbrowskiego⁴⁹. Przy pisaniu pracy „Lubelski lipiec 1980” autor nie korzystał z zasobów archiwalnych w Zamościu, korzystał natomiast – z jednostki nr 383 – przy pisaniu tekstu zamieszczonego w pracy zbiorowej „Stąd ruszyła lawina...”⁵⁰. Opierając się na informacjach z tej jednostki i informacjach z „Informacji „K” Gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych za okres 01. 07 – 31. 07. 1980 /z Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Warszawie/ zamieścił 19 wersetów poświęconych strajkowi 16 lipca w WSK Tomaszów, jako jedynemu na terenie województwa zamojskiego⁵¹. W analizowanym Zespole, w jednostce „Protokoły z posiedzeń Sekretariatu KW z załącznikami 11 VIII - 25 VIII 1980” jest dokument – nieznanymi M. Dąbrowskiemu – a odnoszący się do strajków lipcowych na terenie województwa zamojskiego⁵². Wedle tego dokumentu lipiec 1980 roku na terenie województwa zamojskiego był bardziej niespokojny. Strajk w WSK Tomaszów podjęty został na Wydziale narzędziowni, w którym zatrud-

⁴⁷ APZ, KW PZPR, Informacje z KW wysyłane do KC PZPR (teleksy) 3 I – 30 XII 1980, sygn. 1/VI/2, t. 15, nr 384. Teleks nr 91 z 6.06.1980 r., k. 88.

⁴⁸ Ibidem, Teleks nr 105 z 17.07.1980 r., k. 101.

⁴⁹ Marcin Dąbrowski, *Lubelski lipiec*, op. cit.; Marcin Dąbrowski, *Lubelski lipiec 1980*, w: *Stąd ruszyła lawina...* op. cit.

⁵⁰ APZ, KW PZPR, Informacje i materiały wysłane do KC PZPR 3.I. – 23. XII 1980, sygn. 1/VI/2, t. 14, nr 383.

⁵¹ Marcin Dąbrowski, *Lubelski lipiec 1980 w: Stąd ruszyła lawina...* s. 93-94.

⁵² APZ, KW PZPR, Protokoły z posiedzeń Sekretariatu KW z załącznikami 11 VIII – 25 VIII 1980. Informacja o pracy partyjnej i sytuacji społeczno-politycznej w filii WSK i Oddziale WSS w Tomaszowie oraz PTS „Transbud” Oddział V w Zamościu, sygn. 1/VI/7, t. 95, nr 537.

nionych było 98 osób. Strajk ten, podnoszono podczas posiedzenia Sekretariatu, *spowodowany został sytuacją panującą w Świdniku i nastąpił na wieść o uzyskanych podwyżkach płac pracowników WSK Świdnik*⁵³. Pracownicy z Tomaszowa nie zostali objęci tymi podwyżkami. Strajkujący zgłosili następujące postulaty: cofnięcia nowych norm pracy, które weszły od 1 lipca 1980 r. i powrotu do norm wcześniej obowiązujących, poprawę warunków socjalno-bytowych (lepszego zaopatrzenia kiosku przyzakładowego w artykuły spożywcze, kontynuowania budowy nowej stołówki), objęcia 10 % podwyżką płac ostrzaży, tak jak wszystkich robotników najmniej zarabiających, rozpoczęcia przyzakładowego budownictwa mieszkaniowego, modernizacji parku maszynowego, gdyż istniejący dotąd nie pozwalał osiągać dobrej jakości, a przez to i wydajności pracy, co uniemożliwiało uzyskiwanie premii. 17 lipca do pracowników narzędziowni przyjechał zastępca dyrektora d/s ekonomicznych, następnego dnia zaś władze zorganizowały spotkanie z załogą filii.

18 lipca „po przerwie śniadaniowej” rozpoczął się strajk na stacji obsługi w Przedsiębiorstwie Transportowo-Sprzętowym „Transbud” w Zamościu, zatrudniający 278 osób. Strajkujący zgłosili postulaty: podwyżki stawek godzinowych, systematycznego wypłacania premii za gotowość sprzętu, organizacji stołówki przyzakładowej, organizacji kiosku przyzakładowego⁵⁴. Wśród strajkujących były 4 osoby oddelegowane z Lublina. Zaraz po strajku zostali „zabrani” z Zamościa. 19 lipca w „Transbudzie” *nie pobrali kart i nie wyjechali na trasy kierowcy Transbudu*⁵⁵. Strajkujący kierowcy zgłosili postulaty: podniesienia stawek osobistego zaszeregowania i stawek akordowych, nie skreślenia z kart drogowych przepracowanych godzin powyżej 14 godzin na dobę, nie wysyłania na adres domowy żądania zapłaty „za przepały”, otwarcia sklepu na terenie zakładu, z możliwością zakupu mięsa po cenach obowiązujących przed 1 lipca, właściwego utrzymania dróg dojazdowych na terenie budów, zły stan powodował awarie sprzętu, a tym samym *przestoje i niższe wynagrodzenie*, uregulowania sprawy potwierdzania w kartach drogowych postojów w Cementowni Chełm, uregulowania sprawy potwierdzania w kartach drogowych przewozów, szczególnie w niedziele i dniach wolnych od pracy oraz w godzinach nocnych przez Kombinat Budowlany i Rzeszowskie Przedsiębiorstwo Budowlane⁵⁶.

20 lipca w WSS „Społem” w Tomaszowie piekarze, kierowcy i masarze zwrócili się do dyrekcji z postulatami podwyżek płac, z zagrożeniem *nie przystąpienia do pracy, jeżeli ich żądania nie będą realizowane*. Żądano także ujednolicenia stawek godzinowych płac w WSS i WZSR. Doszło do rozmów z dyrektorem. Masarze otrzymali „wyższą tabelę płac”, piekarzom dyrektor obiecał premie „indywidualne i zespołowe” do 30 % oraz „premię nadzwyczajną”, kierowcom zwiększono dodatek za stawkę godzinową z 1,50 zł. do 2,50 zł⁵⁷. O

⁵³ Ibidem, k. 12.

⁵⁴ Ibidem, k. 16.

⁵⁵ Ibidem, k. 16.

⁵⁶ Ibidem, k. 17.

⁵⁷ Ibidem, k. 14.

strajkach w Transbudzie i sytuacji w WSS „Społem” nie ma informacji w teleksach, codziennie wysyłanych z KW do KC, stąd brak ich w „Informacjach „K”[...]. W protokołach posiedzeń Sekretariatu KW do końca 1980 roku nie ma już żadnych dokumentów odnoszących się do „Solidarności”.

We wrześniu do zakładów zaczęły *docierać statuty „Solidarności” i jej przedstawiciele*⁵⁸. 2 października strajk ostrzegawczy zorganizowany został w wybranych zakładach w Zamościu, Tomaszowie, Hrubieszowie, Biłgoraju, w innych zakładach wywieszono zostały *flagi biało-czerwone*⁵⁹. Stosunkowo późno zaczęli organizować Związek „Solidarność” nauczyciele. Do 17 listopada Komitety Założycielskie były tylko w trzech szkołach⁶⁰. Dopiero w drugiej połowie listopada, i to głównie w szkołach miejskich, *aktywiści Solidarności rozpoczęli ożywioną agitację na rzecz tworzenia nowych ogniw*⁶¹. Bardzo interesujące informacje przynoszą teleksy z 1981 roku, w tym części dotyczące środowiska nauczycielskiego. Na terenie województwa nauczyciele zrzeszeni w „Solidarności” nie podjęli prac nad utworzeniem Społecznych Rad Oświaty, nowym regulaminem rad pedagogicznych, tworzeniem Uczniowskiego Ruchu Odnowy Społecznej. Nie podjęto nawet prób tworzenia harcerstwa poza strukturą ZHP, którego wpływ w tym okresie „wyraźnie osłabł”⁶². Środowisko niezależnych struktur harcerskich z Lublina podjęło kilka prób przeniesienia ich na teren województwa zamojskiego, ale bez skutku. To wszystko podnoszę przy zachowaniu głębokiego szacunku wobec dziesięciu internowanych nauczycieli⁶³, z Januszem Różyckim z Biłgoraja i Adamem Kułajem z Zamościa na czele. Władze bardzo zaniepokojone były zawieszaniem krzyży w szkołach, podejmowanymi próbami przywracania katechezy w szkołach. To wszystko ma odbicie w teleksach z 1981 r., a także w kolejnych latach, szczególnie w 1983 i 1984 r.⁶⁴. Piękną kartę właśnie w tym zakresie zapisał Janusz Różycki. Po zwolnieniu z Obozu dla Internowanych został usunięty z zawodu. Z pomocą pośpieszył ks. Edmund Markiewicz, dziekan Dekanatu Biłgorajskiego. Zatrudnił J. Różyckiego w charakterze katechety. On to we wrześniu 1983 r., po wakacyjnym remoncie szkoły i zdjęciu krzyży, ponownie – wraz z młodzieżą – zawiesił je. W teleksach przekazywano informacje o faktach kolportażu ulotek, napisach „antysocjalistycznych”, niszczeniu czerwonych flag przed urzędami państwowymi, Mszach św. Odprawianych w intencji Ojczyzny, o wystąpie-

⁵⁸ Ibidem, Teleks nr 135 z 27.09.1980 r., k. 131.

⁵⁹ APZ, KW PZPR, Informacje i materiały wysłane do KC PZPR 3 I – 23 XII 1980, sygn. 1/VI/2, t. 14, nr 383, k. 190.

⁶⁰ APZ, KW PZPR, Informacje z KW wysłane do KC PZPR 3 I – 30 XII 1980, sygn. 1/VI/2, t. 15, Teleks nr 173 z 18.11.1980 r., k. 170.

⁶¹ Ibidem, k. 170.

⁶² APZ, KW PZPR, Informacje wysłane do KC PZPR /teleksy/. 2 I – 31 VII 1981, sygn. 1/VI/2, t. 16, nr 386, Teleks nr 59 z 28.02.1981 r., k. 60.

⁶³ APZ, KW PZPR, Informacje ogólne o sytuacji w oświacie i szkolnictwie 1980, 1981, 1982, sygn. 1/XII/3, t. 3, nr 1005, Ocena sytuacji społeczno-politycznej w środowisku nauczycieli w województwie zamojskim, sierpień 1982 r., k. 272.

⁶⁴ Por. APZ, KW PZPR, Informacje KW przesłane do KC PZPR 2 I – 25 IV 1984, sygn. 1/VI/2, t. 25, nr 396, Teleksy: nr 123 z 28.03.1984, nr 140 z 07.04.1984.

niach „antypaństwowych” przed kolejnymi wyborami. 13.04.1984 r. podkreślono, iż w Tomaszowie zlikwidowano punkt druku i kolportażu nielegalnego wydawnictwa p.n. „Roztocze”, zatrzymano 4 osoby (nauczycieli) wraz z sprzętem poligraficznym i materiałami przygotowanymi do rozprowadzenia⁶⁵. Informacja ta dotyczy aresztowania grupy działaczy podziemnych skupionych wokół „Informatora „Solidarność” Roztocze”.

W jednostce „Propaganda opozycji politycznej 1981 r.”⁶⁶ natrafiamy m.in. na plakaty kolportowane przez „Solidarność” w 1981 roku: *Wrzesień 17 – 42 rocznica napaści sowieków na Polskę* z naszkicowaną bombą z gwiazdą sowiecką, *42 rocznica napaści sowieków na Polskę – plakat przedstawiający gwiazdę sowiecką i hełm niemiecki ze swastyką*, *17 września – plakat przedstawiający spadające bomby, jedna z gwiazdą sowiecką, druga ze swastyką niemiecką*, *Uwolnić więźniów politycznych L. Moczulskiego, R. Szeremietiewa, T. Stańskiego. Dziś Moczulski, jutro Wałęsa, pojutrze TY. AK AB Zamość, Nie chcemy żydowsko-sowieckich rządów*, plakat KPN z Lublina, z tekstem zaczynającym się od słów *Jak długo jeszcze...*, *Katyń – z napisem Niech śmierć ich będzie symbolem walki Polaków o wolność i niepodległość naszej ojczyzny*.

16 kwietnia 1986 roku Prokurator Wojewódzki w Zamościu skierował pismo do I sekretarza KW PZPR w Zamościu, w którym informował, iż Prokuratura Rejonowa w Zamościu 7 kwietnia skierowała do Sądu Rejonowego akt oskarżenia przeciwko 11 działaczom „Solidarności”: Wiesławowi Lipko z Komarowa, Irenie Kucyk z Zamościa, Henryce Kucyk z Zamościa, Krystynie Rękas, pielęgniarce pracującej z W. Lipko, Ryszardowi Władydze z Zamościa, Waldemarowi Władydze z Zamościa, Jerzemu Polańskiemu-Tarnawie z Zamościa, Teresie Minorowskiej z Zamościa, Grażynie Szczeniak z Zamościa, Mieczysławowi Bartonowi z Łazisk k/Skierbieszowa i Bogdanowi Wysłockiemu z Komarowa⁶⁷. Osobom tym zarzucano, że w okresie od 1983 r. do października 1985 r. na terenie Zamościa i województwa zamojskiego podejmowali działania polegające na gromadzeniu i kolportowaniu bezdebitowych wydawnictw nie mających prawnego obiegu w PRL, przy czym *Wiesław Lipko i Jerzy Polański-Tarnawa wykonali ponadto ulotki nawołujące do strajku i bojkotu wyborów do Sejmu*⁶⁸. Informacja ta dotyczy największej akcji zamojskiej Służby Bezpieczeństwa po 13 grudnia 1981 r., a głównym oskarżonym był W. Lipko. Prokurator Wojewódzki informował także, że Prokuratura Wojewódzka w Zamościu w dniu 11 kwietnia skierowała do Sądu Rejonowego w Hrubieszowie akt oskarżenia przeciwko Januszowi Woźnicy, nauczycielowi LO w Hrubieszowie i uczniom: Januszowi Policha z LO w Hrubieszowie i Zenonowi Kralowi z Technikum Mechanicznego z Zamościa. J. Woźnicy i tym uczniom postawiono zarzut, że od *daty bliżej nie ustalonej* do 31 stycznia 1986 r.

⁶⁵ Ibidem, Teleks nr 150 z 13 04 1984 r., k. 145.

⁶⁶ APZ, KW PZPR, Propaganda opozycji politycznej 1981 r., sygn. 1/VIII/18, t. 1, nr 824.

⁶⁷ APZ, KW PZPR, Informacje dotyczące wymiaru sprawiedliwości, prokuratury, kontroli, porządku publicznego 1986-1987, sygn. 1/XI/6, t. 8, nr 974. Pismo Prokuratora Wojewódzkiego w Zamościu do I sekretarza KW PZPR w Zamościu z dnia 16 kwietnia 1986 roku, k. 102-103.

⁶⁸ Ibidem, k. 103.

w Hrubieszowie i na terenie województwa zamojskiego, z inicjatywy J. Woźnicy kolportowali wydawnictwa *nielegalnych struktur opozycyjnych*⁶⁹. „Sprawa Woźnicy” poruszyła cały Hrubieszów, a on po wyroku Sądu został pozbawiony prawa wykonywania zawodu.

Po raz pierwszy informacja dotycząca obrad „okrągłego stołu” pojawia się w teleksie z 30 sierpnia 1988 r. Strona KW w Zamościu przekazała wówczas: *W podstawowych kręgach partyjnych wyrażane są poglądy, by do rozmów (...) zasiedli ci przedstawiciele opozycji, którzy nie prezentują konfrontacyjnych poglądów z władzą*⁷⁰. W oparciu o teleksy w pewnej części możemy odtworzyć proces ujawniania struktur „Solidarności” w pierwszych miesiącach 1989 roku. Jedną z jednostek dotyczy referendum z 1987 roku⁷¹. Nie daje ona pełnego obrazu tego wydarzenia, ale jest najprawdopodobniej jedynym zachowanym zbiorem dokumentów dotyczących tej akcji. W zbiorach Instytutu Pamięci Narodowej w Lublinie nie ma bowiem sprawy obiektowej poświęconej temu przedsięwzięciu.

Należy także przejrzeć jednostki „Protokoły z posiedzeń Egzekutywy KW”, od jesieni 1980 r. W jednostkach tych nie wiele jest protokołów *sensu stricto*⁷², są natomiast – jak można przypuszczać – dokumenty omawiane podczas posiedzeń. Analiza ich pozwala odtworzyć stosunek kierownictwa KW do szeregu wydarzeń z terenu województwa, w tym do NSZZ „Solidarności”. Ruch „Solidarności” od początku traktowany był jako siła destrukcyjna, wroga, z którą należy skutecznie walczyć. I sekretarz KW w grudniu 1980 r., w wygłoszonym referacie, podkreślał: *To my wreszcie – zespoleni w szeregach partii – musimy wydać zdecydowaną walkę postawom i działaniom inspirowanym przez KPN, KSS – KOR, ośrodki dywersji ideologicznej Zachodu z pozycji nieprzejednanej wrogości*⁷³. Dywersja ta – zewnętrzna i wewnętrzna – przenikała do „Solidarności” i czyniła z niej siłę „antysocjalistyczną”. W marcu 1981 r. skarżono się na wspieranie NSZZ „Solidarności” przez duchownych i różnych ludzi, zwłaszcza spoza terenu województwa⁷⁴. Członkowie „Solidarności” Wiejskiej doprowadzili do „zbojkotowania” zjazdów Kółek Rolniczych w Adamowie i Krynicach. W związku z konfliktem bydgoskim 27 lutego 1981 r. w strajku ostrzegawczym, który trwał od godz. 8.00 do godz. 12.00, na terenie województwa wzięło udział 91 zakładów pracy⁷⁵. W strajku uczestniczyły wszystkie

⁶⁹ Ibidem, k. 104.

⁷⁰ APZ, KW PZPR, Informacje KW do KC PZPR 1989, sygn. 1/VI/2, t. 40. nr 411. Teleks nr 205 z 30.08.1988, k. 116.

⁷¹ APZ, KW PZPR, Informacje dotyczące kampanii politycznych /XVI Plenum/. Referendum 1987, 1984, 1987, sygn. 1/VII/8, t. 5, nr 671.

⁷² Protokoły takie były sporządzane z posiedzeń Egzekutywy KW PZPR w Chełmie.

⁷³ APZ, KW PZPR, Protokoły z posiedzeń Egzekutywy KW z załącznikami 17 IX – 29 XII 1980, sygn. 1/IV/t. 81, nr 196, k. 204.

⁷⁴ APZ, KW PZPR, Protokoły z posiedzeń Egzekutywy KW z załącznikami 16 I – 16 III 1981, sygn. 1/IV/t. 82, nr 197. Ocena zebrań sprawozdawczo-programowych w ogniwach samorządu wiejskiego oraz zadania instancji i organizacji PZPR i ZSL w rozwoju i umacnianiu samorządu wiejskiego. Zamość. 5 III 1981 r., k. 189.

⁷⁵ APZ, KW PZPR, Protokoły z posiedzeń Egzekutywy KW z załącznikami 6 IV – 31 VII 1981, sygn. 1/IV/t. 83, nr 198. Informacje i komentarze za okres 24.03 – 31.03.1981 r. do

większe i średnie zakłady. W nocy z 28 na 29 marca pojawiły się w województwie, a zwłaszcza w miastach: Biłgoraju i Tomaszowie nowe wrogie hasła” o treści „Prawda wrogiem PZPR”, „6 kwietnia dniem pamięci narodowej – Katyń”⁷⁶. Dyrekcję Zamojskich Fabryk Mebli postanowiono rozliczyć za brak przeciwdziałania w opublikowaniu przez Komisję Zakładową NSZZ „Solidarność” ulotki, w której domagała się wydalenia z Polski dziennikarzy krajów „socjalistycznych”. Ulotkę tę uznano za godzącą w sojusze PRL. W tej sprawie – akcentowano – należy przeprowadzić dochodzenie prokuratorskie i doprowadzić do ukarania sprawców ulotki⁷⁷. Podjęto decyzję o przeprowadzeniu rozmowy z dziennikarzami „Tygodnika Zamojskiego” i „Wspólnej Pracy” pod kątem działania XI Plenum KC PZPR. Na tym Plenum podjęto uchwałę zobowiązującą administrację państwową i gospodarczą do przeciwdziałania wydawaniu przez „Solidarność” materiałów propagandowych o treściach odbiegających od ich działalności statutowej, a zwłaszcza podważających przewodnią rolę partii (...) sojuszy międzynarodowych, zasad ustroju socjalistycznego⁷⁸. Kurator Oświaty i Wychowania w Zamościu w 1981 r. został zobowiązany do skutecznego przeciwstawiania się włączaniu młodzieży do przedsięwzięć podejmowanych przez „Solidarność” i naruszaniu zasady świeckości szkół⁷⁹.

Przy kwerendzie archiwalnej należy uwzględnić wszelkie dostępne źródła, stąd podjęta została praca przejrzenia. Zespołu Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, będącego w zasobach Archiwum w Zamościu. Zespół ten nie jest uporządkowany. Każda parafia z terenu byłego województwa posiada jednostkę. Zawartość ich jest różna, podobnie zachowane dokumenty dotyczą różnego okresu, od lat 50-tych. Szereg z nich dotyczy remontów, pozwoleń na budowę, punktów katechetycznych, sporów z władzą o erygowanie parafii. Są to pierwszorzędne źródła do odtwarzania dziejów walki systemu komunistycznego z Kościołem. Przeglądając dokumenty natrafiamy także na te, które dotyczą „Solidarności”. W 1984 r. w Tomaszowie, w okresie adwentu, przy kościele przygotowana została dekoracja, w którą wkomponowane zostało hasło: *Przyjdź Panie Jezu i rozerwij kajdany swego narodu*. Po kilku dniach do dyrektora Wydziału d/s Wyznań zadzwonił Naczelnik Miasta Tomaszowa (...) z żądaniem podjęcia interwencji w sprawie usunięcia wywieszzonego w tomaszowskim kościele rzymskokatolickim (nowym) hasła⁸⁰. Po tym telefonie do ks. dziekana w Tomaszowie udał się dyrektor Wydziału. Pod jego naciskiem hasło to zostało zdjęte. Kilka dni później ukazał się 13 numer podziemnego pisma „Solidarność – Roztocze”, w którym podane zostały okolicz-

użytku wewnątrzpartyjnego, k. 50.

⁷⁶ Ibidem, k. 51.

⁷⁷ Ibidem, k. 187.

⁷⁸ Ibidem, k. 187.

⁷⁹ APZ, KW PZPR, Protokoły z posiedzeń Egzekutywy KW z załącznikami 10 VIII – 8 IX 1981, sygn. 1/TV/t. 84, nr 199. Protokół nr 18/81 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR odbytego w dniu 17.08.1981 r. k. 36.

⁸⁰ APZ, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział do Spraw Wyznań, Parafia Tomaszów, nieuporządkowany dalej n. u.

ności zdjęcia hasła. W biuletynie czytamy: *Parafraza Nowenny przed Bożym Narodzeniem. Jest to równocześnie fragment dekoracji z Kościoła pod wezwaniem Serca Jezusowego w Tomaszowie, który został usunięty po interwencji Wydziału ds. Wyznań Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Zamościu w osobie funkcjonariusza SB Tura*⁸¹. Do ks. dziekana dyrektor Wydziału udał się kolejny raz, stawiając zarzut, że księża wikariusze współredagują biuletyn *Całkiem logicznie* – podnosił – *można dowieść, iż nielegalną „literaturę” drukuje się w pomieszczeniach plebanii, gdzie zresztą i wcześniej odbywały się nielegalne zebrania zdelegalizowanej Solidarność*⁸². W dalszej kolejności dyrektor wymieniał nazwiska osób spotykających się na plebanii.

Innym przykładem jest jednostka dotycząca parafii w Józefowie i oceny postawy kapłanów tam pracujących, dokonywanej oczywiście przez władzę. W notatce służbowej sporządzonej przez dyrektora Urzędu d/s. Wyznań z dn. 7 stycznia 1982 r. czytamy: *W dniu dzisiejszym (...) przeprowadziłem rozmowę z ks. Gliniakiem administratorem parafii rzymsko-katolickiej w Józefowie. Zasadniczym celem tej rozmowy było udowodnienie mojemu rozmówcy działalności negatywnie politycznie jaką on osobiście i wikariusz tej parafii ks. Borzęcki prowadzą w kościele jak też i w rozmowach indywidualnych z parafianami*⁸³. Ks. Stanisławowi Gliniakowi i ks. Henrykowi Borzęckiemu przygotowano długą listę zarzutów. m. in. *animowanie działań tamtejszej ekstremy „Solidarność”, wyrażaniu zgody na jej spotkania w pomieszczeniach plebanii, zawieszeniu krzyży w salach lekcyjnych miejscowego Liceum Ogólnokształcącego, podejmowanie w kazaniach tematyki o tendencyjnej wymowie społeczno-politycznej. Ks. H. Borzęckiemu postawiony został zarzut, iż w czasie tradycyjnej kolędy wszedł do internatu Liceum i wypełniał czynności „liturgiczne”, łamiąc w ten sposób świecki charakter szkoły. Po jednym ze styczniowych kazań 1982 r. przeciwko ks. H. Borzęckiemu Prokuratura Rejonowa w Biłgoraju wszczęła śledztwo. 23 lutego 1983 r. dyrektor Wydziału d/s. Wyznań, w imieniu Wojewody Zamojskiego, podpisał decyzję wnoszącą o bezwzględne przeniesienie poza teren województwa zamojskiego ks. H. Borzęckiego. W jednej z notatek z tego okresu czytamy: ks. Henryk Borzęcki w dniach 01.01, 16.01, 17.01, 23.05.1982 r. mówił o niedogodnościach stanu wojennego. Zwracał się do wiernych z apelem o modlitwę w intencji Ojczyzny pogrążonej w żałobie, zniesienie stanu wojennego i przemocy, władz – by zrozumiały swe złe postępowanie i nie mordowała współbraci. Tendencyjnie wyrażał się o funkcjonariuszach Służby Bezpieczeństwa*⁸⁴. Powyższe treści przytaczam jako przykłady. Zespół ten, tego rodzaju informacji, dostarcza wiele i są one bardzo ważnym uzupełnieniem danych pochodzących z innych źródeł.

⁸¹ Informator „Solidarność” – Roztocze. Pismo Tymczasowej Międzyzakładowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność” w Tomaszowie, 13 grudnia 1984 r. s. 1.

⁸² APZ, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział do Spraw Wyznań, Parafia Tomaszów. n. u.

⁸³ APZ, Urząd Wojewódzki w Zamościu, Wydział do Spraw Wyznań, Parafia Józefów. n. u.

⁸⁴ Ibidem, n. u.

Kwerenda archiwalna dotycząca „Solidarności” zamojskiej wymaga wiele czasu, określonego wysiłku i – co wyraźnie podkreślam – krytycznej „obróbki” zachowanych dokumentów. Jest to klasyczna praca historyka, który nie może pozwolić sobie na odstępianie od rygorów warsztatu wiązania faktów historycznych w syntezę. Synteza „Solidarności” ziemi zamojskiej jest potrzebna. Wyrażam przekonanie, że poświęcona jej monografia powstanie w przeciągu najbliższego roku.